

Història de les ciències de la salut a l'Anoia

Igualada - octubre 1996

FUNDACIÓ URIACH 1838

Un receptari del segle XIV a l'Arxiu Comarcal d'Igualada.

Marta VIVES i SABATÉ

Amb aquesta presentació pretenem fer conèixer les possibilitats que hi ha en l'Arxiu d'Igualada, dins del camp de les ciències mèdiques, des dels inicis del segle XIII fins als nostres dies. Aquest document pot ser interessant per a posteriors estudis.

Fins no fa massa anys, els arxius eren llocs on s'hi acumulaven papers vells, plens de pols i ratats o humitejats, tot enmig d'altres estris i mobilitats fora d'ús. Eren el calaix de sastre de molts ajuntaments, parròquies i entitats privades o públiques, on es portava el que ja no servia per a res.

Els historiadors utilitzaven els documents dels arxius per fer petites històries locals, sense cap més ànim que la divulgació de la ciutat o vila, a nivell anecdòtic. Els esforços en la investigació s'inclinaven vers la història de les grans guerres

i els fets mundials i no vers la història local. Amb els anys, i un cop esgotades les fonts, s'ha pres consciència de la importància de la vida quotidiana i, per tant, de la importància dels arxius locals on estudiar i investigar aquests fets locals.

L'Arxiu Històric Comarcal d'Igualada és una mostra de la concienciació de les ciutats per vetllar pels seus propis arxius, per la seva memòria històrica.

Quan entre els anys 1975 i 1980 l'Ajuntament d'Igualada va fer un esforç en l'organització i obertura al públic de l'Arxiu Municipal, molts estudiosos i investigadors van poder accedir més fàcilment a la documentació local que, en ser poc estudiada, es convertia en una font d'informació verge que podia donar peu a estudis innovadors, amb noves conclusions, teories i perspectives de la vida quotidiana d'Igualada.

L'arxiu instal·lat a les golfes de l'edifici de l'Ajuntament estava en unes condicions força deplorables, malgrat l'esforç dels arxivistes de principis de segle (Gabriel Castellà i Antoni Carner), que van fer un primer intent de classificació, tot aprofitant aquest remenar papers per a fer articles i estudis d'una temàtica concreta.

L'any 1976 es van fer una sèrie de reformes, gràcies a les gestions de l'arxiver Pau Llacuna que, en contacte amb l'incipient Servei d'Arxius de la Generalitat de Catalunya, va donar unes primeres normes de classificació.

Poc a poc hom va saber què hi havia a l'Arxiu. Les primeres guies i inventaris van servir per a valorar la importància real de l'Arxiu. Aquests inventaris, l'obertura en un horari adient i la política de difusió foren la clau per tal que molts ciutadans s'adonessin de les possibilitats d'estudi en un arxiu local.

A l'Arxiu Municipal s'hi van depositar diversos fons, com el de la parròquia de Santa Maria d'Igualada, que estava en unes condicions de conservació no massa bones i d'accés gairebé impossible. Així l'arxiu anava prenent forma, s'anava consolidant fins que l'any 1986 es va traslladar al nou edifici de la plaça de la Creu, a Cal Maco.

1. Introducció històrica

Les primeres notícies de la parròquia de Santa Maria les trobem ja a finals del segle X, en un document del Cartulari de Sant Cugat, on es parla d'una cel·la prop del riu Anoia.

A l'edat mitjana molts coneixements es transmetien gràcies a la tradició didàctica promoguda principalment pel clergat. Els rectors eren pràcticament els únics que sabien lleigir i escriure i, moltes vegades, si més no en el cas d'Igualada, la parròquia era propietària de la escrivania, per tant els rectors exercien de notaris.

Aquesta incipient notaria anirà formant un arxiu. Els manuals s'havien de conservar, ja que eren

els testimonis escrits dels actes i contractes que s'efectuaven. Eren les úniques garanties de les propietats dels habitants del poble.

A mesura que el poble anava creixent, la quantitat de documentació també creixia i, per tant, l'arxiu. Així, la Universitat de la vila també anava consolidant els seus fons amb els llibres d'actes i la correspondència amb els Senyors de les rodalies.

No se sap com, però als arxius hi anava a parar tot tipus de documentació. Si algun rector era aficionat a la història, feia cròniques de l'època. Algun prevere havia recollit la història de l'hospital, un altre la dels costums, etc. Molts documents no se sap ben bé què hi fan en un arxiu municipal o parroquial. En tot cas, són els petits testimonis de la vida quotidiana del poble. Amb tot, no podem fer grans estudis ni treure noves conclusions de la societat d'una època només amb aquests documents, necessitem saber quin era el context i la situació general per a fer quelcom més que una història anecdòtica.

Respecte a la situació sanitària a Igualada, hem de suposar que no era massa diferent dels altres pobles de Catalunya. Amb tot, aquest seria un dels aspectes que s'hauria d'investigar a fons.

2. El Manuscrit

Quan l'any 1982 es va començar a inventariar

l'Arxiu Parroquial de Santa Maria, van trobar un manuscrit enmig dels llibres notarials i de papers de la parròquia. A primer cop d'ull vam veure que es tractava d'un llibre de receptes i herbari, escrit durant el segle XIV.

Aquest manuscrit no ha estat mai anomenat pels historiadors de la nostra ciutat, ni tant sols per mossèn Segura, autor de la història d'Igualada, i té certa dificultat d'interpretació i de transcripció, sobretot en:

- Les abreviatures dels medicaments, que no obedeixen a regles paleogràfiques, sinó que moltes vegades es deuen al caprici de l'autor.
- L'ús abreujat de nomenclatura medicofarmacèutica emprada per apotecaris i herbolaris.
- Les denominacions d'alguns simples en català llatinitzat.
- La designació d'altres en sinonímia àrab, posada en llatí defectuós.
- La dificultat de transcripció de diversos fàrmacs, que un cop en desús són difícils de reconèixer.
- La poca cura en l'escriptura, ja que probablement es tractava d'un quadern de notes, on s'hi copiava o escrivia les receptes i formulacions en espais de temps diferenciats (fet que es nota en el canvi del tipus de lletra i fins i tot en el color de la tinta).

No hem tingut l'oportunitat de consultar el *Llibre de Receptes de Manresa* de l'any 1347 que, tant per la proximitat cronològica com topogràfica,

podria ser un punt de referència a l'hora d'estudiar en profunditat el manuscrit que ens ocupa. Amb tot, segons les referències que tenim, aquest llibre deu estar molt més ben estructurat, encara que la dificultat paleogràfica també sigui molt patent.

Però el manuscrit que es interessa té un format de quartilla, de 41 pàgines, escrites al recte i a l'inrevés, sense cobertes i en paper. L'estat de conservació és bo en les pàgines centrals, però regular a les extremes i més dolent en els marges d'algunes pàgines, on pràcticament no es pot llegir res. Es combina molt sovint el català i el llatí (que és majoritari en el manuscrit), i alguna vegada el castellà.

La primera impressió és que es tracta d'un escrit tipus esborrany, ja que no sembla que segueixi cap ordre ni que estigui copiat, sinó que és un recull de diferents aspectes relacionats amb les afeccions, la composició i l'administració dels fàrmacs.

La lletra no es massa entenadora i està escrit en diverses etapes, ja que sovint canvia la grafia. Conté moltes abreviatures, que no són les que normalment ens trobem en escrits notarials, municipals o parroquials. No hi ha o no s'han conservat els primers folis, per tant no hi ha titulació ni autoria, però sí sembla que existeix el final del llibre, almenys s'expressa al foli número 19, on diu: *finiti libro sit Sancti Salvatrix nobis auxiliatrix.*

A la pàgina 2 poden llegir un possible autor del manuscrit. Es tracta de Pere Castell, fill d'Arnau Castell, mercader d'Igualada.

Poden situar Pere Castell a la segona meitat del segle XIV, ja que s'ha localitzat el testament d'Arnau Castell, el seu pare, on li deixa una quantitat de diners moderada. D'això es dedueix que ja era una persona emancipada l'any 1347. Al *Llibre de Reduccions de la Batllia*, conservat a l'Arxiu Municipal, s'ha localitzat Pere Castell com a propietari d'un hort (entre el 1349 i el 1390). En el llibre notarial de 137..., consta Pere Castell, apotecari, actuant com a testimoni. Hem de suposar que es tracta del mateix Pere Castell que ens ocupa.

La literatura medicofarmacèutica medieval està representada per tres tipus de textos: herbaris, lapidaris i antidotaris:

- Als herbaris es descriuen els medicaments simples d'origen vegetal, amb la descripció de les característiques de les plantes, la preparació, dosi i indicacions d'ús.
- Els lapidaris es refereixen als remeis d'origen mineral.
- Els antidotaris són recopilacions de receptes amb els ingredients, pesos, mesures, la forma de preparació i l'administració. En general, hi ha una simple exposició dels ingredients amb les mesures i la forma de preparació i administració, però juntament amb això hi podem trobar certes pinzellades de màgia i superstició.

Segons aquestes anotacions diríem que es tracta d'una barreja, ja que tant es trobem amb llistats d'herbes, com amb simples exposicions dels ingredients sense indicar l'afecció, o com amb tota la recepta completa, amb l'afecció, els ingredients, la forma de preparació i la dosi i l'administració.

Hem sintetitzat les principals afeccions segons una relació moderna, i hem fet el mateix amb les formes farmacèutiques.

Les principals afeccions es podrien sintetitzar en:

- aparell cardiovascular
- aparell digestiu
- òrgans hematopoètics
- aparell locomotor
- aparell respiratori
- dermatologia
- aparell genitourinari
- òrgans dels sentits
- traumatologia

Per una altra banda les formes farmacèutiques emprades són:

- acció local
- oral líquides
- oral semisòlides
- oral sòlides
- transdèrmiques

A tot això hi hem d'afegir les que anomenarem superstició i diversos.

3. Conclusions

En la taula de còmput hem sintetitzat el manuscrit, del qual treiem unes conclusions, segons les quals la majoria de les receptes afectarien l'aparell digestiu, seguit de la dermatologia. Segurament podriem incloure l'especialitat que es refereix als òrgans dels sentits, sobretot als ulls, però la dificultat de la grafia no ens ha permès de moment donar un nombre exacte.

De totes maneres moltes de les receptes es repeteixen, algunes amb poques variacions.

També hem de destacar el nombre elevat de referències a la superstició. A l'annex hi ha una mostra d'algunes d'aquestes receptes.

Gairebé un 50% de les receptes vénen donades sense referir-se a l'afecció per a la qual serveixen.

Algunes de les especialitats no han pogut ser englobades en els apartats més generals, a causa de la dificultat en la transcripció.

Taula de còmput

Especialitats	Total	Oral líquida	Oral sòlida	Oral semisòlida	Acció local	Transdèrmica	Diversos
ap. digestiu	17	2	2		2	11	
dermatologia	11				10		
ap. respiratori	8	1			5	1	1
òrgans hematopoètics	7	2	2		2	1	
genitourinàries	7	4	1		1		1
ap. locomotor	5				4	1	
dolor	3	3					
calors	1	1					
ferides	1						
cap. memòria	2	1	1				
òrgans dels sentits	4				4		
trencadures	4					4	
nervis	1						1
cardiovascular	1						1
diversos	6						6
superstició	9						
receptes, sense afecció o no identificats	73	19	5	5	10	10	23
TOTAL	160	33	11	5	38	28	33

Annex

Mostra d'alguna de les receptes que es poden trobar en el manuscrit localitzat a l'Arxiu Històric Comarcal d'Igualada.

Transcripció

*A dona ques vula minvar les maleles pren I rel
de bou fresch, sino es fresch tempral ab aigua
untaten les mameles per I dia e per I nit
e puy pren blanc dous e untat vos les mameles
demunt dites per III dies*

*A hom que no pot jaure ab fembra begua such de sacrija?
e us deles fules e jauray*

*A fembra que perda la let pren rel de falicis e de jonch
bulit en vi, us moscaya e jauray e auran asacs*

*Si vols aver fembra sciu aquests characters dijous
ans del dia ab la tua sanch e porta la ab tu tot
al disapte c depuys raulas sobre pa e posales ra
dures sobre aquela que amaras e amrca .q:st:s
s::n l:s c.r.cht:rs*

.x. m . q . q . e . +

Sirupus ad mestrera provocanda. Remedium radis.fe. p. bruci spera

granis perentaf radis rubee -m artamisie mellise maior an basiliconi

*balcaminti calaminti fluvial pulega foliorum pomi citri et lauri
nepitur marubium nigri tanerceti granis caria iamra?*

petra dauci antim bauci levistici amnos silins monti in supr?

*basiliconis majoram camapiteos camaderos veis que sera
euptori origani salvi saviam liquetur remedium galanfe
moni casie ligni garin spice squanti ell? ques
aixop fiat sirupus*

Manera com se fa sucre violat encaula pren sucre de pa encaula

e mit la coura, si fa aclarificar clarifical, ayes violes fresch?

*re. e astufales mentre quel sucre coura, picales les
violes sien tot a l o a ser ecan sien les violes be
picades miti tot de sucre de pa, picau tot
ensem, fet aço com lo sucre demunt dit sera cuyt
mit hy les violes que auras picades, menant
tota vegadacoga a perfeccio, puys gital sobre
el marbre fer caules e fas en aquesta manera sucre rosat encaula o en bacons*

Emplastum explenis. Remedium ladernum I mastice bedeli opo

*nach ermoniac an. II. cortice caperis II remol
liatur grani in vino albo e terentur tanto magis posunt
fiat enplastum*

*Si vol fer per gissa que no ayes tanges en la cara
Remedium radis cucumari agre vel amarus que sit cultit
in mensis agustis et pone ab solem et quan erit
siccum buliat in aqua et de illa aqua lavetur
tempore per III dies e p... acc... de aqua clara
e lavevent timpora e tungua non habebit que
probaatum est per me Petri Castelli filius Arnaldi Castelli
mercatori ville Aqualate*

*Item experimentum probatum si tu vis facere albas
manus et tempora acce.... de illa erba que vocant sapo
naria e mellis et ffris...? e aqua et postam lavent
manus tempora et erit albas que probatur est per
me Petri Castelli filius Arnaldi supra dicti.*

Experimentum probatum contra quartanam. Remedium per 9 dies 9.

*grani conriadi et serbili modicum III.III vel brodi
est videlicet et alia est melius. Remedium foliorum conriadi re*

*et com que cum aliquo alio necepe et com de per 9 dies
illum o..... sit preparatum et curabr... probatum est*

*Contra tota puntura e nafera frescha de ovela sia pres
lama e terventina e stabulit en oli cramat e sia posat
sobre lomal sanal cantost*